

THUKYDIDES.

I. könyv.

1. A történetiró feladata.¹⁾

I.

1. Az atheni Thukydides megirta annak a háborúnak történetét, melyet a peneponnesosiak és atheniek viseltek egymás ellen, hozzá fogván mindjárt a háború kitörésekor azon hitben, hogy az nagymérvű és minden megelőző háborúnál nagyobb jelentőségű leend. Kiindult abból, hogy mindkét fél hatalma tetőpontján egész erejével ment bele és látta, hogy a többi hellén állam is valamelyik félhez vagy azonnal csatlakozott, vagy ezt tenni szándékozott. E mozgalom legmélyebben érinté a helléneket s részben a barbarokat²⁾ is és úgy szólván az emberiség legnagyobb részére terjedt ki. Ugyanis a megelőző, valamint a régebbi eseményekről az idő távolsága miatt lehetetlen tiszta képet alkotni, de a legbehatóbb nyomozás útján szerezhetett megbízható adatokból ítélve, azokat sem hadi, sem egyéb tekintetben nagyoknak nem tartom.

2. Ténynek vehető, hogy a mai Hellas csak nem rég lett állandóan betelepítve; korábban a lakók sűrűn vándoroltak, készek lévén honukat elhagyni, valahányszor nagyobb tömeg nyomta őket. Mint-hogy kereskedelem nem létezett, félelem nélkül nem is érintkezhetvén egymással, sem szárazon, sem tengeren, és kiki csak annyira

¹⁾ Mutatvány a szerző Thukydides-éből.

²⁾ A thrák, makedon, siciliai barbar népekre, és a perzsákra vonatkozás, ez utóbbiaknak a VIII. könyvben előadott eseményekben jut szerep, hol szerző Tissaphernes és Pharnabazos kétszin politikáját és Alkibiades ügyes közvetítését rajzolja.

művelte földjét, hogy éppen megélhessen, felesleget nem gyűjtött. a földet sem ruházta be ültetvényekkel, mert hiszen soha sem tudta, nem fogja-e egy más betörve őt, kit falak nem védtek, kifosztani, s minthogy mindennapi táplálékukat bárhol föltalálni vélték: könnyen cserélték lakóhelyeiket, minek következtében sem nagy városok, sem egyéb javak birtokában nem valának. És mindig épen a java föld cserélte legtöbbször lakóit; így a mai Thessalia, Boiotia és Peloponnesos nagy része Arkadián kívül és a többi Hellas legjava. Ugyanis a föld termékenysége egyesek javát gyarapítván, ez villongásokat idézett elő, minek következtében tönkre jutottak, különben is idegen törzsek támadásának is jobban ki voltak téve. Ellenben Attikát, szegényes földje miatt támadásoknak nem lévén kitéve, ős idők óta ugyanazon lakók birták. Állításom mellett nem csekély bizonyíték az is, hogy bevándorlások által egy föld sem gyarapodott népességben annyira; mert Hellas többi részéből a leghatalmasabb emberek, kik háború vagy lázadás következtében honukból száműzettek, az atheneieknél biztos oltalomra találtak és csakhamar polgárjogot nyervén, olyannyira növelték a város népességét, hogy Attika képtelenné válván azt befogadni, Jóniába kellett gyarmatokat küldeni.

3. Nem kis mértékben szól a régi viszonyok gyarlósága mellett az a tény is, hogy a trójai báboruk előtt nem tűnik föl egy oly cselekvény sem, melyben közösen vett volna részt Hellas; sőt maga e név sem volt általánosan érvényes, sőt Hellén, Deukalion¹⁾ fia előtt maga ez elnevezés egyáltalán nem is létezett, hanem az egyes néptörzsek, a legnagyobb kiterjedésben pedig a pelaszg törzs, adtak nevet az egyes területeknek; csak midőn Hellén és fiai Phthiotisban hatalomra vergődtek és más államokba is segítségül hívták őket, rendre vették föl az egyes népek a sűrűbb érintkezés folytán a Hellén ne-

¹⁾ Ismeretes a Deukalion és Pyrrha regéje, melyet Ovidius. Metamm. I. 260. és köv. verseiben kedvesen beszél el. Az özönviz regéje görög mythos alakjában. E monda a phoenicizai népek útján keletkezhetett. Deukalion atyja Prometheus, és anyja Klymene. A hellén nyelvnek, mint a történeti korszakban kialakult műveltségi összeolvasztó közegnek képződését Thukydidés úgy fogja fel, hogy előbb közös név nélkül több törzs beszélt egy nyelvet, a hellént, később e közös nyelv a közös nevet is előidézte. A pelaszg nyelvet Herodotos, a korábban élő pelaszgok nyelvéből ítélve, barbarnak tartja (I. 57, 58.) A régi pelaszgok birtak képességgel a hellen nyelv átvételére s maguk is görög törzs voltak, kik a műveltséggel egyszerre vették át a hellén nyelvet is.

vet, és sok idő telt el, míg e név az egész országra kiterjedt. Bizonyosságul szolgál Homeros, ki bár jóval a trójai háború után élt, e nevet nem alkalmazza az összes népre, csupán azokra szorítja, kik Akhilles követői voltak Phthiotisból¹⁾, kik csakugyan az első Hellének valának, eposaiban danaokat, argivokat és akhivokat emleget. Sőt úgy nézem, hogy még a barbar nevet is azért nem használta, mert a Hellének közös név alatt ellentétbe állíthatók nem voltak. Mindazok tehát, kik egyenként és államonként, mint a hellén nyelvet értők voltak hellének, és mindnyájan, kik e nevet később fölvettek, gyengeségükben és az egymással való érintkezés hiánya miatt közös vállalatba a trójai háború előtt nem mentek.²⁾ E hadjáratra is csak akkor vállalkozhattak, midőn a hajókázásban nagyobb jártasságra tettek szert.

4. Ugyanis hagyomány szerint Minos³⁾ szervezett legrégebben tengeri haderőt és a mai hellén tengeren legkiterjedtebb uralmat ő alapított, a Kykladok ura és a legtöbbnek betelepítője lett, kiúzvén a Karokat⁴⁾ és saját fiait helyezvén be azokba kormányzóként. A tengert a kalóztól is valószínűen ő tisztította meg, a mennyire csak tehette, jövedelmei gyarapítása végett.

5. Mert hiszen régente a hellének és barbarok közül a tenger-melléki száraz vagy szigetek lakói, miután a hajókkal az egymással való sűrűbb közlekedést megkezdték, kalóz életre adák magokat. Hatalmas emberek vállalkoztak a vezetésre abból a célból, hogy maguknak hasznot, szegény társaiknak élelmet szerezzenek, és rárontván a falakkal nem védett és falvakban szétszórt népségekre, azokat kirabolták, élelemhez nagyjára ekként jutottak, mert ez

1) Vonatkozás Homeros II. II. 684., hol „a szép nőről híres“ Hellas és Phthia lakói gyanánt hozza föl a hajók névsora a myrnidonokat és helleneket. De az Ilias hősei az akhivok és argivok. Homeros a barbar nevet külön nem használja; csak barbar hangzásuaknak, érthetetlenül beszélőknek mondja a karokat. (II. II. 867.)

2) E passus értelmezése egyike a legnehezebbeknek. Én sem a Poppo, sem a Classen, sem a Jowett két rendbeli fordítását nem követtem. A hellén nyelvnek, mint kultur nyelvnek, létrejöttét csak az én fordításom emeli ki, holott Thukydides célja ép ez volt.

3) Minos, a híres krétai király, ki mint törvényhozó is emlékezetes.

4) A kis ázsiai karok, mint hajós nép vetődtek az aegeumi tenger déli részén Delos körül fekvő ugynevezett Kykladokra.

életmód nem járt szégyennel, sőt inkább dicsőséget is hozott. Világos példát nyújtanak erre még ma is egyes szárazföldi népek¹⁾, melyek dicsőségnek tartják az ügyes kalózkodást, és a régi költők is, kiknél az újonnan érkezett utazóhoz intézve, mindig előfordul az a kérdés: ha nem kalózkok-e, és pedig úgy, hogy sem azok, kiktől tudakozódnak, nem hártják el magokról, sem azok, kiknek ezt megtudni érdekökben áll, magát a cselekvényt nem kárhozzatják.²⁾ A szárazföldön is folytattak rablóéletet; még ma is Hellas sok részében gyakorolják, az ozoli-lokrok, az aitolok és akarnanok³⁾ közt és e tájék földjén. A fegyverviselés szokása e szárazföldi lakóknál a régi rabló életből maradt fenn.

6. Ugyanis egész Hellas fegyvert viselt vala a lakások védtelensége és a közlekedés bizonytalan volta miatt és szokott napi foglalkozásukat is fegyveresen végezték, mint a barbarok.⁴⁾ A Hellas említett vidékén maig is fenmaradt eme szokás jele annak, hogy ez életmód valaha általános volt. Legelőbb az athéniek tették le a fegyvert és fesztelenebb életmód mellett a puhább életre hajoltak. A vagyonosabbak közül az öregebbek a kényelemhez szokván, nem is oly rég vetették le a len alruhát és szüntek meg arany tücsköt ábrázoló⁵⁾ tűkkel tűzni meg hátra egy csomóba fésült hajokat; innét maradt fenn a rokonság révén az öregebb jonoknál maig e viselet. Ama divatos egyszerűbb ruházatot legelőbb a spártaiak viselték, kik

¹⁾ Az epiroták északi Görögországban a legújabb időkig megőrzék a kalózkodásra hajlamukat.

²⁾ Így tudakozódnak a Homeros (Od. III. 73. és 275.) verseiben a kalóz életmód felől a gáncsnak árnyalata nélkül. De ép így Homeros Hymn. in Apoll. 452. s általában az epikus írók.

³⁾ Aitolia és Akarnania közép Görögország két északi tartománya. Aitolia Phokis és Akarnania közt. Akarnania Aitolia és Epiros közt.

⁴⁾ Livius XXI. 20. a gallokról és Tacitus Germ. XIII. a germanokról írják, hogy fegyveresen jelentek meg a gyűléseken.

⁵⁾ A tücsköt Attikában igen kedves állatnak tartják. Azt hitték, hogy autokhton (a földből származott) s mint ilyen szerették a maguk nemzeti jelképük gyanánt hordozni, mint a kik magukat is a föld szülöttinek tarták. A tücsköt belevitték mindenféle ékesítéseikbe, így tücsök formájú arany tűvel tűzték meg hajukat. A haját — legalább az archeologiai emlékekből ítélve — a fejük bújára gyűjtve összefogták és arany tűvel megtűzték; ez volt a króbylos. Aristophanes Lov. 1331. tücsökviselőnek nevez egy iont. Így emlékszik meg a Felhők 984. a töcsök viseleséről, mint czopfos divatról.

közt a gazdagabb és szegényebb néposztály életmódja is leginkább egyforma volt.¹⁾ A testgyakorlatok alkalmára is ők vetkőztek le legelőször és léptek föl olajjal bekent meztelen testtel. Még hajdan az olympiai versenyeken is ágyékuk körül övvel övedzve viaskodtak a verseny-vívók és nem rég ideje hagytak fel vele. Még a barbarok között ma is, kivált az ázsiaiaknál, kiknél ököl- és birok-versenyek vannak, felövedzve küzdenek. Sok egyébbel is lehetne kimutatni, hogy a régi hellenség a mai barbarokkal hasonló életmódot folytatott.

7. Midőn a hajókázás általánossá vált, több vagyont halmozván egybe, a későbbi időkben alapított városok már a tengerparton épültek és falakkal körítettének, kiválókép a földnyelveket²⁾ foglalták el és zárták körül, részint kereskedelmi, részint a szomszédok ellen védelmi tekintetből; ellenben a régi városok, úgy a szigeteken, mint a szárazföldön a sokáig tartó kalózvilág miatt lehetően a tengertől távol alapítottak, mert folyt a rabló élet egymás közt, sőt üzték a partszél lakói is, ha hajósok nem voltak is és a mai napig e városok a belföldön lakatnak.

8. Nem kisebb mértékben kalózkodnak vala a szigetlakók, mint a kariai és fenecziai gyarmatosok: mert nagyobbára ezek telepíték be a legtöbb szigetet. Bebizonyult e tény, midőn a háború folyama alatt az atheniek Delost megtisztították és a szigeten talált sirokat felbontván, a halottaknak több mint fele részét kariaiaknak találták, fölismervén őket a velük együtt eltemetett fegyverekről és a temetkezési módról, mely náluk most is szokásban van.³⁾ Minos tengeri uralma alatt a tengeri közlekedés élénkebb lön, (mert a szigetekről, midőn azok nagy részét gyarmatosítá, kiüzte a kalózokat) és a ten-

¹⁾ Thukydides szép jelét adja részrehajlatlanságának e helyen is. Az egyenjogúság — természetesen a kiváltságban egyenjogusultak közt — Spártában már a Lykurgos törvényei alapján átment az életbe és a nevelésbe. Aristoteles politikája IV. k. 9. fejezetében kijelenti, hogy Spártáról a társadalom demokratikus jellemvonásai után hajlandó volna az ember azt itélni, hogy demokrat állam. S felhossa, hogy gazdag és szegény közt az életmódban nincs különbség. A közös étkezés egyenlősíté a társadalmat.

²⁾ Földnyelveken épült városok: Korinthos, Potidaia, Epidamnos, Methana; belföldön: Sykion, Mykenai, Kekropia, Kadmea.

³⁾ A karok fegyverzetéről megemlékszik Herodotos I 171., mely szerint ők viseltek sisakukon tollbokkrétát, paizsaikon hevedert. Kisded paizsuk volt. Ugy temetkeztek, hogy arczuk keletre nézett.

gerpart lakói vagyonban gyarapodni és egy helyt állandóbban kezdének lakni, sőt némelyek közülök, mint viszonylag gazdagabbak, fallal is veszik vala körül magukat. Nyereségvágyból a gyengébbek alávetik magukat az erősebbeknek és a hatalmasabbak gazdagságra tevén szert, a kisebb városokat meghódíták. És ez állapot később még uralkodóbb lesz a trójai hadjárat idején.

9. Ugy vélem, hogy Agamemnon nem annyira a Tyndarosnak tett eskü¹⁾ alapján vezette a Helena kérőit, hanem ő, mint azon időtájt leghatalmasabb vezér gyűjté hadseregét. Mondják azok, kik a peloponnesosiak legtisztább hagyományait ismerik, hogy Pelops sok kincsenek birtokában, melylyel Ázsiából vagyontalan emberek közé vándorolt ki, hatalomra tevén szert, jövevény létére nevét adá az országnak és utódai még nagyobb polczra emelkedtek. Midőn ugyanis Eurystheust Attikában a Heraklidák megölték, Atreus lévén anyjának fivére. Eurystheus a vérségi összeköttetés folytán, midőn hadakozni jár vala, reá bizván Mykenait és a kormányt, (mert ez véletlenül ép akkor menekült atyja elől Khryssippos²⁾ meggyilkolása miatt) mint-hogy többé Eurystheus haza nem tért, Atreus, mint a közvélemény szerint hatalmas ember, ki a mykenei köznép és Eurystheus többi alattvalóinak szeretetét is megnyerte, a királyi hatalmat megszerezte és így a Pelopidák fölibe emelkedtek a Perseidáknak. Azt hiszem, hogy Agamemnon, mint a hatalom örököse, tengeri haderejével a többit túlszárnyalván, vezette a hadjáratot, seregéhez a többiek nem annyira szives készségről,³⁾ mint inkább félelelemből csatlakozván. Ugy látszik, hogy maga jelent meg legtöbb hajóval is, még az arkadok számára is adván hajót, mint a hogy ezt Homeros

¹⁾ A monda szerint Tyndareos leányának, Helenának kérőit esküvel kötelezte, hogy a Helena választottját minden megtámadás ellen védeni fogják. Ez eskü alapján szólítá fel őket Agamemnon a Menelaoson, Helena férjén, a Helena elrablása által elkövetett sérelem megtorlására. Pelops kincsekkel meg-rakodva Pisát alapítja. Pelops leánya volt Nikippe, Nikippe férje Sthenelas Perseus fia: gyermekük Eurystheus, Pelops fia Atreus. Így Nikippe útján lesz Atreus Eurystheus nagybátyja, gyámja; az uralkodásban utódja. Perseus unokája helyébe a Pelops fia lépvn: a Persidák felé emelkednek a Pelopidák.

²⁾ Khryssippos Atreus mostoha fivére volt, Pelops és Axiokhe nympa fia. Ezt ölte meg Atreus.

³⁾ Homeros Od. V. 307-ben ép e szavakkal van kifejezve. Itt is Homeros hitelességét vonja kétségbe.

bizonyítja,¹⁾ ha ugyan valamiben tanubizonytsága elfogadható. Ugyan ő a királyi páleza átadásáról szólva is mondja:

„Sok sziget és az egész Argosnak volt fejedelme“ (II. II. 108.) De szárazföldi lakó létére a körülfekvő szigeteken kívül, melyek nem lehettek nagy számmal, ha tengeri hadereje nincs, szigetek felett nem uralkodhatik vala. E hadjárat után a még korábbi viszonyokat megítélhetjük.

10. Az, hogy Mykenai kicsiny²⁾ hely volt és hogy egy azon korbéli város sem bir ma számbavehető jelentőséggel, csalhatatlan bizonyítékul nem szolgálhat arra nézve, hogy valaki kétségbe vonja, mintha a hadikészület akkora lett volna, mekkorának a költők írják és a hagyomány föntartá. Mert, ha a lakedaimoniak városa pusztán hagyatnék és semmi egyéb nem maradna fen, mint a templomok és az épületek alapjai, sok idő múltán az utódok nem hinnék el, hogy akkora lett volna hatalmuk, mint hirök, pedig Peloponnesos két ötödét birják³⁾, az egésznek élén állanak, sőt még rajta kívül is sok más szövetséges államnak, ámde mivel városok sincs rendszeresen építve, sem fényes templomokkal és épületekkel nem díszleg, hanem a régi hellen mód szerint faluszerű kinézéssel bír, jelentéktelenebbnek tűnnek föl, míg ha Athent⁴⁾ ugyane sors érné, a város lát-

1) Homeros, Ilias II. 612 és köv. soraiiban.

2) Mykenai romjai az újabb időben Schliemann ásatásai nyomán nagyobb szabású városra engednek következtetni, de Pausamas földíratában előfordul (II. 15. 16.) Strabo tanúsága, ki állítja, hogy Mykenainak még nyoma sincs. Thukydidés korábban nem tudtak ám Atreus kincstáráról, sem a Kyklopsfalakról, melyeket az újabb utazások és jelesen Schliemann ásatásai hoztak napfényre.

3) Peloponnesos öt része gyanánt említi egy régi magyarázó: Lakoniát, Arkadiát, Argolist, Messeniát, Elist. Ebből Lakonikát és Messeniát bírták a lakedaimoniák. Az újabb utazók felméréseit is igazolja Thukydidés. Ugyanis egész Peloponnesos 389 földrajzi mértföld, Lakonika és Messenia 150, ha kerek számmal 390 mértföldet veszünk föl, ennek $\frac{2}{5}$ -öd része kerek számmal kiadja a 150 (voltakép 155 mértföldet).

4) Thukydidés valószínűen 404, tehát a peloponnesosi háború befejezése után írta e bevezetést: Lysándros Athent bevette, falait lerombolta: e nagyszerű romok eszébe juttatták e gondolatot. Athen nagyobbak tűnik föl, mint a mekkora: mintha fájdalmas irónia lengené át e sorokat. Tudományos vita támadt a felöl: mely sorban írta a művet. Th. Ullrich és Classen fő képviselői a két ellentétes nézetnek. Ullrich az első tíz év: az Arkhidamosi háború

ható nyomai után hatalmát két akkorának lehetne itélni, mint a mekkora. Nem helyes dolog hát kételkedni, sem pedig a városokat inkább kinézésük, mint hatalmuk szerint becsülni meg, hanem úgy kell vélekednünk, hogy ama hadjárat nagyobb volt ugyan az előbbieknél, de nem mérközhetett a maiakkal, sőt ha mindjárt Homeros költeményeinek adunk is hitelt, holott ő költő létére természetesen nagyított, mégis csak kisebbszerű volt. Azt mondja ugyanis ¹⁾, hogy ezer kétszáz hajóból állt: a boiot hajók százhusz, a Philokteteséi ötven emberrel, hitem szerint a legnagyobb és legcsekélyebb népeséget jelölván meg — és így a többi hajó nagyságáról a hajók lajstromában nem emlékezik meg. Hogy magok a harczosok voltak egyszersemind az evezők is, a Philoktetes hajóiról szólva megmondja ²⁾, mert megemlíti, hogy az evezők mindannyian ijászok valának. Nem valószínű, hogy sok olyan szállt volna hajóra, ki nem evezett, kivéve a királyokat és főbb embereket; és a tengeren hadi szerekekkel megrakodva akarván átkelni, fedett hajókkal sem rendelkeztek, hanem csak a régi mód szerint készült kalózhajókkal. Ha már most a legnagyobb és legkisebb népesség közt közép számot veszünk föl, a sereg nem nagy számú lehetett, meggondolva azt, hogy egész Helasból került ki. ³⁾

11. Ennek pedig oka nem annyira a népesség csekély szá-

történetét külön állónak tekinti, melyet szerző 421 után írt meg (a háború 431-ben tör ki). Classen azt hiszi, hogy az egész művet a háború befejezése után írta szerző. A bevezetés kétségtelenné teszi, hogy a mű túlnyomó nagy része és maga a bevezetés a háború befejezése után keletkezett. Az V. 26. fejezetében a következő hely fordul elő: „Jól emlékszem, hogy a háború kezdetétől fogva annak végéig közbeszéd volt, hogy annak háromszor kilencz évig kelle tartania“. Az ötven éves békét szerző csak látszatosnak és a pelopponnesosi háború kiegészítő részének tekinti.

¹⁾ Homeros II. 494—759 sorolja föl a trojai hadjáratban részt vett hadcróket. Ha összevetjük a felszámított hajókat, 1186 jön ki, mint ezt egy régi magyarázó (scholiatta) meg is jegyzi. Thukydides kerek számban mond 1200-at.

²⁾ Homeros II. II. 718. és köv. verseiben mondja, hogy Philoktetes 7 hajóval indult, mindenikre:

„Száll vala ötven ijász, jelesek mind szörnnyű csatában“.

³⁾ Egy régi magyarázó az II. II. 488.-hoz megjegyzi, hogy 120 és 50 közt 85 a középszám. az ezerkétszáz hajó kiad tehát 12,000 embert. E számítás ugyancsak hozzávetőleges, mert voltak hajók, melyeken 20 evező volt. Homeros Od. I. 280).

mában, mint a pénzhiányban rejlett. Mert az élelem szűke miatt csekélyebb és csak akkora serget gyűjtöttek, mennyit reméltek eltartani azon a földön, hol harczoltak; midőn pedig megérkezésük után az első csatát megnyerték (mi kétségen kívül megtörtént, mert különben táborukat meg nem erősíthették volna), úgy látszik, ekkor sem használták föl egész haderejüket, hanem az élelem hiánya miatt kényszerültek Khersonesban földművelésre és kalózkodásra adni magokat. Így lévén megosztva haderejük, annyival inkább tiz évig bírhatták ki velük szemben a küzdelmet a trójaiak, mert a maradék sereggel megmérkőzhettek. Ha azonban bőven hoztak volna élelmiszert és összes erejükkel, rablóhadjárat és földművelés nélkül egy húzamban folytatják a háborút, könnyű szerrel hatalmokba ejtik Tróját nyílt csatában, hiszen nem az összes haderővel, csak annak mindig egy részével is kiállották a küzdelmet, ha pedig rendszeres ostrom alá veszik, rövidebb idő alatt és kevesebb fáradsággal veszik be. Ámde pénz hiányában a korábbi idők viszonyai gyarlók voltak, és maga a háború, mely a múlt időkben a legünnepelebb, a tények alapján kisebbszerűnek válik be, mint a mekkora a híre, és a róla, a költők által fentartott, ma is élő hagyomány.

12. Aztán a trójai háború után is folyt Hellasban a népvándorlás és telepítés, úgy hogy békésen nem gyarapodhatott. Ugyanis a helléneknek Trójából való visszatérése nagy későre esvén, sok változásra adott okot, a városokban nagyobbára villongások keletkeztek, és azok, kik kiűzettek, más városokat alapítottak. Így a mai boiótok Ilion bevétele után a hatvanadik évben Arnéből¹⁾ a thessalok által kiűzetvén, a mai Boiótiát, az egykor úgynevezett Kadmos-földet telepíték be (egy részök már elébb is e földön lakozék, kik közül némelyek részt vettek a trójai hadjáratban is); a dórok pedig a nyolcvanadik évben foglalták el a Herakleidák segítségével Peloponnesost. És csak nagy bajjal sok idő múltán élvezett az állandóan betelepített Hellas zavartalan békét és bocsátott ki gyarmatokat, az atheniek Joniába és a legtöbb szigetre, a peloponnesosiak Itáliába és Sicilia nagy részébe és a többi Hellasból is egynehány helyre. Mind e gyarmatosítás a trójai háború után történt.

13. Midőn Hellas hatalmasabbá vált és; a vagyon inkább felhalmozódott, mint korábban, a jövedelem-források gyarapodásával a

¹⁾ Arne a boiotok őshazája Thessaliában a pegasai-öböl mellett.

városokban többnyire kényuralmak¹⁾ keletkeztek; míg előbb meghatározott kiváltságok mellett királyságok valának. A hellenek tengeri erőt szerveznek és a tengert teszik vala fő elemükké. Azt mondják, hogy legelőbb a korinthisiak készítettek a maiakhoz hasonló szerkezetű hajókat, és Hellasban a háromsorevezős hajók²⁾ legelőbb Korinthosban épültek. Valószínű, hogy a korinthisi Ameinokles hajóács készített a samosiaknak négy hajót; ő pedig körülbelül háromszáz évvel jöhetett e háború befejeése előtt a samosiakhoz. A legrégebb hajósütközet, melyről tudunk, a korinthisiak és kerkyrabeliek közt folyt; ez is az említett időpont előtt kétszázhatvan évvel történhetett. Ugyanis a korinthisiak földszoroson épült várost lakván, ez mindig kereskedelmi központ volt, minthogy régen te úgy a bent Peloponnesosban, mint a rajta kívül lakó hellének inkább szárazon, mint tengeren ép az ő földjükön keresztül közlekednek vala egymással, s fölgazdagodva hatalmasok lettek, mint ahogy a régi költők is jelzik, mert „gazdag Korinthos“-ról³⁾ dallanak. És miután a helleneknél a hajózás fellendült, ők hajókat szerezvén, a kalózkodást kiűrték és így a száraz mint a tenger részére piacot nyitván, gazdag jövedelem-forrásaik útján hatalmassá tévék városukat. Később Kyrosnak, a perzsák első királyának fia, Kambyzes idejében a ionok is nagy tengeri haderőt szerveznek és egy ideig Kyros

¹⁾ A kényuralom (helytelen zsarnokságnak fordítani): tyrannis. Aristoteles politikájában, mint kormány formát tárgyalja, mint az egyeduralom elfajulását, míg a csöcselék uralom a demokrácia elfajulása.

²⁾ Homeros még csak „öblös“, „sötét“, „gyors“ hajókról szól a hajók jegyzékében, megemlíti, hogy 120, vagy 50 ember szállt hajóra, de a hajók evező-sorára nem tesz megjegyzést. Hadihajóként szolgáltak a régebbi időben az ötven evezősök — 25—25 evezővel a hajó két oldalán. A peloponnesosi háború idejében általánosan a három evezősoros (trieres, triremis) hajók terjedtek el, melyek úgy valának szerkesztve, hogy az evező padok egymás fölé valának helyezve, természetesen a felsőbbeken ülők hosszabb és nehezebb evezőrudakat kezeltek. A karthagóiak készítenek hat sor evezős hajókat is. Nagy Sándor óta a nagyobb hadihajók jöttek divatba, melyeken már nem egy, hanem a hajó farán mindkét oldalon egy-egy kormánylapát állt. Az itt említett Ameinokles Kr. e. 704 tájt készít Samosnak háromsor-evezőket. Az actiumi csatában már tíz evezősoros hajók harcoltak; a legrégebb tengeri csata 664 tájt történt.

³⁾ Homeros II. II. 570: „gazdag Korinthos“-ról tesz említést. Pind. XIII. olympiai ódájának 4. versében szintén dúsgazdagnak jelzi.

ellen harczolván¹⁾ urai lettek a ő tengerüknek. És Polykrates, ki Kambyses²⁾ idejében volt Samos kényura, hatalmas tengeri haderejével más szigeteket is meghódított, Rheneiát pedig elfoglalván a Delosi Apollónak szentelte. A phokaiabeliek, midőn Massaliat³⁾ alapíták, a karthagóiakat egy tengeri ütközetben legyőzték.

14. Ezek voltak a leghatalmasabb hajóhadak; pedig ezek is, melyek a trójai háború után több emberöltővel keletkeztek, még nagyobbára ötvenevezős hajókból és hosszú bárkákból állottak, mint az akkoriak; háromsorevezős még gyéren volt. Kevéssel a perzsa háborúk és Dareios halála előtt, ki Kambyses után lett a perzsák királya, a sicíliai kényuraknak⁴⁾ és a kerkyrabelieknek voltak ily hajóik jelentékeny számmal. Xerxes hadjárata előtt összevéve ezek voltak az említésre méltó tengeri haderők. Az aiginabeliek és athénieliek és talán mások is gyarló tengeri haddal rendelkeztek s ez is túlnyomóan ötven evezősökből állt. Csak legújabb időben, midőn az athénieliek az aiginabeliekkal harczoltak és a barbar betörés küszöbön állott⁵⁾, vette rá Themistokles őket, hogy hajókat építsenek, melyekkel a tengeri ütközetet vívták (t. i. Salamisnál); és még e hajók sem voltak teljes fedélzettel ellátva.

¹⁾ E háborút Herodotos I. 161. és köv. fejezeteiben beszéli el.

²⁾ Kambyses halála Kr. e. 522-re esik; ugyanezen évben lesz kényúr Polykrates, ki Samosban nagy tekintélyt vívott ki. Az ő történetét, mint az emberi szerencse megbizhatatlanságának és az istenek féltékenységének példáját meséli el Herodotos III. 39. és köv. fejezetekben. Ez elbeszélés a megható elbeszélések egyik mintaszerű darabja. Schiller Polykrates gyűrtűjéről cz. fenséges balladájának tárgyát Herodotosból meríté és bizony el lehet mondani, hogy az ihletet is.

³⁾ A mai Marseille. Alapítása az Ol. XLV. 3.— Kr. e. 598-ra esik.

⁴⁾ Gelon, Hieron, Theron, Anaxilas voltak Siciliában hatalmas tyrannusok.

⁵⁾ Themistokles hazafias és egy nagy államférfiura valló javaslatának történetét Herodotos VII. 144-ben beszéli el. E szerint az attikai polgárság a laurioni bányák jövedelméből nagy pénzösszeg birtokába jutott Egy-egy polgárnak 10 drachma (egy drachma a mi pénzünk szerint mintegy 39-29 kr.) jutott volna, ha e közvagyont felosztják. De Themistokles indítványára 200 hajó építésére ajánlják föl. Ennyi hajóra pénz ugyan távolról sem volt, de mégis e javaslat vetette meg alapját Athen tengeri hatalmának. Az aiginai háborúban (Kr. e. 505—491) még csak 50, a marathoni ütközet évében 70 hajót tudtak kiállítani. Aristoteles politikájának egy újabban felfedezett töredékéből, mely a berlini muzeumban őrzött papyrus codexben olvasható, Themistokles Nikodemos arckhon alatt teszi indítványát, azaz: a 74. Olympias 2. évében — Kr. e. 483.

15. Ilyen volt a helléneknek tengerészete ősrégen és az újabb időkben. Azonban nem csekély hatalomra tettek szert azok, kik erre fordítanak gondot jövedelmeik gyarapítása és uralmuk kiterjesztése által. Azért megtámadván a szigeteket, meghódítják vala, kivált ha népük túlszufoltan lakta földjét. Ellenben a szárazföldön oly háború egy sem volt, melyből valaki gyarapította volna hatalmát: nagyobbára csak határvillongások fordultak elő, mások leigázására távol hazájuktól külföldi háborút a hellenek nem kezdenek. Nem sorokoztak vala a nagyobb államok, alávetvén magukat, sem egyenlő lábon szövetkezve közös hadat nem indítanak, inkább csak szomszédjaikkal háborúskodtak. Még a khalkisiai és eretriabeliek közt kitört régi háborúban ¹⁾ vett részt leginkább két pártra szakadva a többi Hellas.

16. A különböző államok gyarapodásának más-más akadályja volt. A jónokat, midőn virágzásra jutottak, Kyros és a perzsa hatalom támadá meg Kroisos legyőzése és a Halys folyam és a tengerpart közti vidék meghódítása után, ²⁾ és a szárazföldi városokat leigázta, később Dareios, a phoinikiai tengeri erőt kerítvén hatalmába, a szigeteket is. ³⁾

17. A kik pedig a hellén városokban kényurak voltak, csak saját érdekeket tartván szem előtt, csupán személyük biztonságára és házuk gyarapodására gondoltak, hogy a lehető legnagyobb békében lakozhassanak; nem is tettek semmi említésre méltót, csak szomszédaikkal hadakoztak; még a sicíliaiak jutottak a hatalom legnagyobb polczára. Így Hellas mindenféleképp gátolva volt, hogy valami nagy dologra közös erővel vállalkozzék és az egyes városok merészebb lépést tegyenek.

18. Miután a kényuralmat Athenben és a régebben nagyobbára szintén kényuralom alatt álló Hellas többi részében, sőt a sicíliai kényuralmokon kívül mindeniket végleg megszüntették a lakadaimoniak, mert Lakedaimon, habár mostani lakóinak, a dóroknak,

¹⁾ A háborút Herodotos V. 99. beszéli el: a lelanti síkság miatt folyt. Curtius a VIII. évszázdba helyezi. A Lelantus mezeje Euboiában Khalkis és Eretria közt feküdt. Szőlő, olajfa-ültetvényekben volt gazdag.

²⁾ Kroisos leverése Kr. e. 546-ra esik. A lyd világhatalom helyébe a perzsa lépett.

³⁾ Herodotos. I. 143, 151, 169. beszéli el, hogy a ion szigetek Kyrosnak aláveték magukat, miután Harpagos a ion szárazföldet (Kis-Ázsiában) meghódítá.

telepedése után hosszabb ideig volt belviszályban, mint bármely állam, melyről csak tudunk, mégis legrégebben kapott törvényeket és mindig kényuralom nélkül maradt; mert már körülbelül ennek a háborúnak a végéig számítva négyszáz éve s nem sokkal több ideje, hogy a lakedaimoniak ugyanazon alkotmánynyal élnek¹⁾; minek következtében hatalomra téve szert, más államok ügyeit is rendezték. A kényuralomnak Hellasból kiirtása után nem sok évvel vívatott Marathonnál az atheniek csatája a perzsák ellen. Ezután 10 évvel tért vissza a barbar nagy hadikészülettel Hellas leigázására! A fenyegető veszély pillanatában a lakedaimoniak, mint leghatalmasabb állam, álltak a szövetséges hellének élén és az atheniek, midőn a perzsák előnyomultak, rászánták magukat, városukat elhagyni és holmijokat összeszedve hajóra szállva, hajós nép lettek. A barbarokat közös erővel visszavervén, nem sokkal azután különválva vagy az atheniek vagy a lakedaimoniak szövetségébe léptek úgy a királytól elpártolt, mint a vele együtt harczolt hellének: mert e két, egyik a szárazon, másik a tengeren erős hatalom volt a legnagyobb. A szövetséges frigy nem vala tartós, azután egymással meghasonolván a lakedaimoniak és atheniek, egymás ellen harczoltak szövetséges társaikkal együtt és a többi hellének is, ha versengének, egyikhez vagy másikhoz csatlakozának. Úgy, hogy a perzsa háborúktól fogva egészen eme háborúig a lakedaimoniak és atheniek szakadatlan harczban állván vagy egymással, vagy párttűző szövetségeseikkel, hadügyöket jól kifejtették és a veszélyek közepette sok tapasztalatra tettek szert.

19. A lakedaimoniak nem tevék adófizetőikévé vezérletük alatt álló szövetségeseiket, hanem gondoskodtak arról, hogy ezek az ő érdekeiknek megfelelő oligarkhikus kormányt uraljanak, míg az atheniek idő folytán a városoknak tengeri erejét, a khiosiakén és Lesbosiekén kívül, magukhoz vonván, mindnyájukra szövetségi adót²⁾

¹⁾ Lykurgos törvényhozását Eratosthenes és Appollodoros 480 évvel helyezik a peloponnásosi háboru befejezése előtt, tehát 884-re Kr. e. Thukydidesselel inkább egyezik Eusebios, ki 871-re teszi ez eseményt.

²⁾ Az itt említett adók (φόρος), az u. n. adólistában (τάξις φόρων) voltak az egyes államok után feljegyezve. Egy nevezetes föliratot találtak (Corpus Inscriptionum Atticarum — 37.) mely mintegy 30 töredékben mutatja be e jegyzéket. Jowett, Thukydides kitünő fordítója egy művének második része elé bocsátott érkezésben ez adókiivetésekre és a juttaiék jegyzékekre vonatkozó föliratokat méltatva: Thukydides megbizhatóságát újabb oldalról világítja meg. Thukydides

róttak. Így saját hatalmuk e háboru kezdetén nagyobb lett, mint a mekkora a teljes épségben fennálló szövetségnek hatalma tetőpontján összesen volt.

20. A régi viszonyokat ilyeneknek találtam, habár nehezen lehet minden egyes tényt minden egyes bizonyíték felsorolása mellett is elfogadtatni.¹⁾ Az emberek a régi hagyományokat, még a hazai eseményekre nézve is épen oly kritika nélkül fogadják el egymástól. Így az atheni nép azt hiszi, hogy Hipparkhost mint kényurat ölte meg Harmodios és Aristogeiton s nem tudják, hogy Hippias, mint a Peisistratos fiai közt a legidősebb uralkodott, Hipparkhos és Tessalos pedig öcscei valának. Mivel azon a napon ép a döntő pillanatban Harmodios és Aristogeiton gyaníták, hogy tervüket néhány összeesküvő társuk elárulta Hippiasnak, őt, mint a ki be volt avatva, nem bánták, de mielőtt elfogatnának, úgy akarták életüket kockára tenni, hogy valamit mégis tegyenek, Hipparkhossal találkozáván a Leokorion templom közelében, hol épen a panathenaiak ünnepét rendezé vala, megölték.²⁾ Sok egyéb korunkban is létező s az idő által el nem ho-

a szövetségi jutalékra nézve (I. 96.) állítja, hogy 460 talentumra (1.190,200 frt) ment. Eredetileg Delosban volt a kincstár, mely később Athonbe helyeztetett át. Vonatkozások vannak ez adóra I. 99.; II. 13.; V. 18.; VII. 28.

¹⁾ E hely értelmezésénél Jowett 3 árnyalatot is megkülönböztet; én a következő mondattal való szoros összefüggésére tekintettel, úgy fogom fel e helyet, hogy Thukydides megkezdi a polemiát a hagyományra támaszkodó történet-írással szemben.

²⁾ Thukydides a népköltésbe is átment tévedést, hogy Harmodios és Aristogeiton Hipparkhost, mint kényurat ölték volna meg, itt szintén a maga szigoru okmányozó álláspontjához híven, helyre igazítja. A Peisistratidákról is elismeréssel nyilatkozik VI. 53—59. A szabadsághősök kalandját szerelmi boszura viszi vissza. Herodotos V. 55. hasonlóképp Hippiast említi kényurnak. Hipparkhos meggyilkoltatása Kr. e. 514-ben történt, a Panathenai ünnep alkalmával. Ez ünnepet városuk védő istennőjének, Athene Poliasnak tiszteletére szentelték az attikai hekatombaion hóban (juliában). Peisistratos ideje óta minden öt évben kiváló fényvel ünnepelték meg ez ünnepet, hat napon keresztül. Egy nagy menet képezte az ünnep fénypontját, melyben a nép a legelőkelőbb nők által himzett pelyost (női köpeny) vitték az istennőnek az Akropolison levő templomában álló szobra részére. Kiindultak a Kerameikos nevű külvárosból. E menetet örököltette meg a Parthenon templom homlokzatának egyik domborműve. — Leokorion egy ós attikai királynak Leos leányainak szentélye volt, a Kerameikos városrészben, közel Apollo Patroos templomához. E leányok egy éhség idején a város üdvéért feláldozták magukat.

mályosított dolgról is téves felfogása van a helléneknek, mint például azt hiszik, hogy a két lakedaimoni királynak nem egy, hanem két szavazata van, és hogy létezik egy Pitanates nevű század, mely sohasem volt.¹⁾ Oly keveset törődik a nagy többség az igazság kutatásával és bármit könnyen készpénz gyanánt fogad el.

21. Az, a ki a felsorolt bizonyítékok alapján hasonló ítéletet alkotna a tárgyalt idők felől, nem adván a költői képzelem nagytársainak hitelt, sem a krónikásoknak (logographok)²⁾ kik inkább csak a fülnek tetszetős alakban, mint az igazságnak megfelelően adják elő a nagy idő lefolyása miatt ugyis bebizonyíthatatlan és a mesék homályába vesző eseményeket, nem esnék tévedésbe és megelégednék a múlt régisége mellett is, a lehető legmegbízhatóbb adatok alapján elért eredménnyel. És habár az emberek hajlandók a folyó háborút a míg ép benne vannak, mindig a legnagyobb szabásúnak tartani, de ha megszűnt, inkább csodálják a régieket, mégis a jelen háború azok szemében, a kik a tények után ítélnék, minden előzőnél nagyobb fog bizonyulni.

22. A mi az egyes beszédek³⁾ illeti, melyeket vagy a hábo-

¹⁾ E helyen szerző Herodotost czáfolja meg, ki VI. 57. a spártai királyok szavazatára nézve követi el e tévedést. E helyen arról van szó, hogy a királyok távollétében legközelebbi rokonai szavaznak és pedig három szavazatot adnak, kettőt a királyok helyett, egyet a maguk nevében. A Pitanates (Herodotosnál Pitanetés) század Pitana lakedaimoni falutól nyerte volna nevét. E tévedést Herodotos IX. 53-ban követi el.

²⁾ A logographok, Herodotos előtt a történetírás úttörői, a mi krónikásainknak feleltek meg. Szájhagyomány után egyes nemzetségek leszármazását, egyes helyek mythoszait irták meg, gyermeketeg hiszékenységgel. Földrajzi adatokat, történeti emlékeket elegyítettek össze kritika nélkül. Nevezetesebbek voltak Hekataios (Kr. e. 500 körül), Kadmos (Miletosból) Akusilaos (510 Kr. e.) Argosból, Hellanikos (450. Kr. e.) Mytilenéből.

³⁾ A történelmi beszédek fontos műfajt alkottak. Már Herodotos művébe szöve egész párbeszédek fordulnak elő, melyeknek forrása a hallomás. Thukydides a régi történelemírás e szerkezeti alkatelemét nem küszöbölte ki, de törekedett a beszédek eszmemenetét hiteles forrásból meritve adni. Forrásul szolgáltak saját feljegyzései azon beszédekre nézve, melyeket maga hallott, mások feljegyzései azokra nézve, melyeknek fültanuja nem lehetett. E beszédek szerkezetét, stíljét lesz alkalmunk méltatni alább, midőn például világhatjuk meg. Hogy az oknyomozó történetíró kötelességét e kedvelt és a régi történetírás elengedhetetlen alkatelemére nézve is pontosan teljesíté, különösen felhozható azon párbeszéd mondhatni kidolgozatlan beszövése, mely az atheni követek és a me-

rúra készültökben, vagy annak folyamán mondtak, nehéz volt nekem pontos szövegüket adnom, akár azoknak, melyeket magam hallottam, akár azoknak, melyekről mások tudósítottak, minthogy nézetem szerint minden szónak a fenforgó kérdésben ép azt mondta el, mit elmondania kell vala, a valóban elmondottak eszmemenetéhez hiven adtam vissza a beszédeket. A háború eseményeit nem találomra tudakozódás alapján tartám érdemesnek előadni, sem a magam képzelete után, hanem részben személyes tapasztalatom,¹⁾ részben a lehető legpontosabb utánjárás alapján. Ez fáradságos kutatás eredménye, mert a kik az egyes események tanúi voltak, ugyanazon dolgokat nem egyformán adták elő, hanem a mint egyik vagy másik féllel rokonszenveztek, vagy emlékezetük szerint. Lehet, hogy a minden meseszerűségtől ment emez előadás a fülnek nem igen fog tetszeni. Ámde ha azok, kik az események felől biztos ismeretet kívánnak s tájékoztatást a jövőre nézve, mely az emberi élet rendje szerint ép olyan, vagy hasonló alakot öltend, hasznosnak itélik művemet, meg leszek elégedve. Mert hiszen az inkább örök értékű műnek, mintsem pillanatnyi meghallgatásra szánt versenydarabnak készült.

losiak képviselői közt lefolyt, melyet lehető hű fordításban közölni fogunk, (V. 85—114), továbbá Nikias levele (VII. 11—15), e mellett bizonyít az, hogy pl. Perikles második beszédét (II. 13.) és Kleon beszédeit (IV. 22. és 28.) kivonatban adja; míg más beszédeket egész terjedelmükben közöl. E téren is a legnagyobb tárgyiasággal közli az ellenfél beszédeit is, melyekből Athen önző és fenhéjazó magatartását kérlelhetetlen igazságérzettel leplezi le. Még a lesbosi, plataiai-i és thebai követek, de kivált Brasidas és Hemokrates beszédeire utalunk, melyek tárgyilagosság tekintetében mintaszerűek.

¹⁾ Hogy Thukydész a háborúban személyesen vett részt, azt olvashatjuk IV. 104—107, hol előadja, mint küldték őt egy hadnak élén Amphipolis fölmentésére, mint menti meg Eiont, de elkésvén, Thasos táján Amphipolist Brasidas beveszi. Ez esemény következtében ment ő valószínűen önkénytes számkivetésbe, hol több mint 20 évet töltött (424—404. Kr. e.) De személyes részvételének és a háború intézőivel folytatott szakadatlan összeköttetésnek köszönhető tárgyias tájékozottságát. A második bevezetésül tekinthető V. 26. (az ötven éves Nikias féle béke után veszi föl ismét a történelem fonalát) maga mondja: „az egész háború folyamát átéltem és már érett korban, higgadt ítélő tehetséggel és gondot fordíték arra, hogy valamit pontosan tudjak meg.“ (V. 26.) E fejezet végén említi száműzetését is, de minden keserűség nélkül, sőt írja, hogy e bujdosásának köszönheti, hogy a peloponnesosiakkal is nyugodtan érintkezhetett történeti kutatásainak érdekében.

23. A korábbi tények közül legnagyobb a perzsa háború volt, de azért ezt is gyorsan eldönté két tengeri és két szárazföldi ütközet¹⁾ E háború azonban leghosszabban is tartott és annak folyamán Hellast oly csapások érték, melyenek soha ugyanannyi idő alatt. Mert soha annyi város bevéve föl nem dúlatott, némelyek a barbarok, mások a hadakozó felek által; sőt némelyek elfoglaltatások után lakókat is cseréltek; soha annyi ember nem száműzetett és nem öletett meg, részint a háború folytán, részint belviszályok következtében. A hagyomány által emlegetett, de tényleg igazaknak ritkábban bizonyult hírek a földrengésekre²⁾ nézve hiteles alapot nyertek; ugyanis a legnagyobb kiterjedésben és a legnagyobb erővel törtek ki, a nap-sötétedések is sűrűbben álltak elő, mint a mennyiről a korábbi időkből emlék fenmaradt; fordultak elő egyes helyeken nagy szárazságok, melyek éhínséget idéztek elő, és maga a mirigy halál (pestis), mely nagy szenvedést okozott és roppant pusztítást vitt véghez. Mind e szenvedés egy időben dült e háborúval, melyet az athéniek és peloponnesosiak az Euboiá elfoglalása után kötött harmincz éves béke³⁾ felbontása után kezdtek. Előre bocsátom az okokat, miért szegték meg e békét és miért hasonlottak meg, hogy senki se tegye kérdésbe, minő okból keletkezett a hellének között ekkora háború. Valódi, de be nem vallott okának azt tartom, hogy az athéniek gyarapodó hatalma féltékenységet keltvén a lakedaimoniakban, üzte őket a háborúba. A nyíltan bevallott okok, melyekért a békét megtörve mindkét fél a háborút megkezdé, a következők voltak. . . .

A történetíró feladata. Thukydides a történetírás feladatát az oknyomozásban helyezi, és az a részrehajlatlan, elfogulatlan álláspont,

¹⁾ A régi magyarázó megjegyzi, hogy a két tengeri ütközet az Artemision hegyfoknál és Salamisnál vívatott; a szárazföldi a thermopylai-i és plataiai-i. Mások — helyesebben — a salamiszi és Eurymedon melletti tengeri, a plataiai és Mykale melletti szárazföldi csatákat értik e csaták alatt.

²⁾ Földrengésekről emlékezik még II. 8., III. 87., IV. 52., V. 45., VI. 95. A mirigyhalál metteri leírását adni fogjuk. (II. 48—54.)

³⁾ Ez esemény történt 445. Kr. e. Az athéniek és peloponnesosiak közt 30 évre kötött béke, melynek értelmében Nikaiát, Pegait, Troizent és Akhaiát, Peloponnesusban elfoglalt helyeket, az athéniek visszaadták.

melyet ő atheni létére az Athen és Spárta közt lefolyt világtörténeti jelentőséggel bíró háborúban mindvégig elfoglalt: minden történetíró eszményi célját jelöli meg. Majdnem a kérlelhetetlen végzet következetességét követi. Pedig ha volt tárgy, mely az összes hellén világot pártoskodásra gyújtá: az ép az a küzdelem volt, mely Spartát, mint az atheni hatalom ellenében fellépő szabadítót, Athént, mint a demokratikus eszmék terjesztőjét állítá ellentétbe és hozta önmagával is mindegyre ellenmondásba, hogy bizony mély bámulattal kell elismernünk Thukydides éles látását, hogy saját korának történetét oly világitásba helyezé, melyet évszázak oknyomozó kutatása igazol. Midőn Athén hatalma és műveltsége tetőpontján állott, midőn Spárta százados korlátozottságából az egészséges nevelés által kifejlesztett erejének egész teljével lépett föl és célul tűzte ki magának Hellas önjogú szabadságáért harcolni: végzetes versengésbe sodortatván, mint egy óriási csataképbe foglalódik mindaz, mi Hellasban nagyság, erő és dicső emlék volt. Thukydides műve egy pártember szónoki virágaivá válhatott volna, ha Thukydides az oknyomozást nem teszi első sorban történetírói feladatává. E felfogását az a bevezetés, mely minden bevezetés mintaszerű példánya marad mindenha, tömör logikai rendben okolja meg.

Mint minden bevezetés fő feladata: a figyelemkeltés, Thukydides e figyelmet annak bebizonyításával igyekszik fölébreszteni, hogy a peloponnesosi háborúnak minden előző háborúnál nagyobb jelentősége és súlya volt. Ennek bebizonyítására bonczoló elmeélel bontja tényezőkre Hellas történetének összes előző eseményeit: Homeros és Herodotos hiszékeny nagyításait kisebb mértékre szállítja le, kimutatja, hogy sem a trójai háboru, sem az ezután következő bármely háború, így a Herodotos művében a nemzeti lelkesedés nymbusával körülvelt perzsa háborúk sem mérkőzhettek meg fontosság és jelentőség tekintetében a peloponnesosi háborúval. Minő érvekkel? A perzsa háborúk előtt a viszonyok gyarlóságát előidéztek: az állandó lakás hiánya, a folytonos költözködés (2. f.), a szétdaraboltság; a hellén eszme, mint ilyen nem létezett: még Homeros a hellén szót nem állítja szembe a barbarral (3. f.); nem volt jelentékeny tengeri hatalom (4—15. f.), minek folytán Hellas nevezetesebb küzdelmet nem bir fölmutatni, csak határvillongásokra szorítkoztak; a szárazföldi városok, melyeknek keletkezését egy nemzetgazda

felfogásával állítja elének a rendre gyarapodó tényezőkből, elszigeteltek valának; a perzsa hatalom növekedése gátolá a műveltség tényezőivel legelőbb rendelkező ionokat, hogy hatalmukat kifejlesszék (16. f.); az egyes görög államokban létrejött tyrannisos (kényuralmak) önző, szűkkelü politikája (17. f.). Thukydides ez eszmemenete oly szoros logikai rendben tárul föl előttünk, hogy akaratlanúl követjük a m e r é s z t é r r e, mely a nemzeti öntudattal, kivált az athéni hazafias önérzettel szemben nyílt meg a történetíró előtt, mikor a peloponnesosi háború nagyobb jelentőségét a perzsa háborúkkal szemben is megokolni törekszik. Megtalálja a döntő bizonyítékot a perzsa háborúk rövid időtartamában. Egy pár döntő csata Hellas szabadságát megadta. E háború voltaképeni jelentőséget a lakedaimoni és atheni hegemonia (vezér állami szerep) kifejlődésével nyert. A két vezér-állam minden erejét kifejleszté, egész Hellast maga köré csoportosítá; a különböző érdekek összeütközése kikerülhetetlenné vált (18., 19. f.). A közönséges történelmi hagyomány megbizhatatlansága mellett egy pár szembeötlő bizonyítékot hozván még föl (20. f.), mindez érvek alapján a mythoszerű történetírók nagyításaival szemben a peloponnesosi háború világtörténelmi jelentőségét az abban szerepelt hatalmi tényezőkben találja. Maga kiemeli, hogy csak az oknyomozás útján feltalált jelek egybeállítással lehet e háborút helyes világitásba helyezni. Rámutat arra a lelkiismeretes eljárásra, melyet az adatok felkutatásánál követett (22. f.). És hogy az érdeklődést egész a meghatottságig emelje, föl sorolja a csapásokat, melyek Hellast ugyan e háború alatt érték, mintegy a végzet mutatóujját látva ezekben, melyek ép e korszak végzetes fontosságát domborítják ki a sötét háttérből. Bizony e háború, mely Athén bukásával végződött, egy kortárs művéből, mint egy homálytalan tükörből tűnik elének igaz fényével, igaz árnyával: mert e kortárs a történetírás rejtélyes ihletével, elfogulatlan igazság-érzéssel nagyobb mértékben birt. mint bárki ő előtte, vagy ő utána. Még csak egy észrevételt! Nagyon is érthető célzással jelzi, hogy műve nem pillanatnyi hatásra szánt verseny d a r a b, vonatkozván Herodotosra, ki történelmi műve egy részét zenei és irodalmi versenyeken felolvasta. Maga Herodotos a p o d e i x i s n e k nevezi művét, mely műszó használatával az úgynevezett dicsbeszéd czimen szónoki műfajok sorába helyezi a történetírást is. Alig van jellemzőbb különbség a történetírás atyja és Thukydides közt, mint az, melyre

Thukydides rámutat: a maga művét nem mythoszerű, a fülnek tetsző olvasmányúl, hanem örök tanulságúl ajánlván. Herodotos irányát kifejezi önmaga, midőn így határozza meg művét: „A halikarnassosi Herodotosé ez a történeti előadás, a végett, hogy a történetek idővel ki ne vesszenek az emberek emlékéből, sem a nagy, sem az emlékezetes tények, vitték legyen véghez azokat akár a hellének, akár a barbarok, dicsőítés nélkül ne maradjanak, és egyebek valamint az sem maradjon megemlékezés nélkül, mi okból viseltek egymás ellen háborút.“ Egy nagy világtörténeti képpé szélesedik ki Herodotos műve, melyben bőven találunk a szerző utazásai, tudakozódásai útján egybegyűjtött néprajzi és történeti adatokat a lydok-, perzsák-, egyiptomiak-, thrákok-, skythákról és majdnem az összes akkor ismert népekről; a voltaképeni tárgyra: a perzsa háborúkra, a 9 könyvből álló mű csak az V. könyvben tér át, a ion háború történetének elbeszélésével. Thukydides a világtörténeti adatok értékét a hazai történetre való hatásukban itéli meg. Thukydides műve nemcsak egy világtörténeti jelentőségű nagy esemény rajza: de a nemzeti élet tényezőinek mérlegelése, azok egymásra hatásának megbecslése. Mi bizonyítja a görög nép kitünő műérzékét jobban, mint az, hogy nemcsak a költői művek alkotásában, nemcsak a bölcsészet és a tudományos irodalom terén váltak a világ mestereivé, de a történetírásra nézve is? Az oknyomozó történelem elveit és szabályait Thukydides örökre megállapítá halhatatlan művében. A történetírás különböző fajait más-más író képviseli mintaszerű tisztaságban: a mondaszerű tények és emlékek elbeszélésének kimondhatatlan bája és gazdagsága jellemzi Herodotost, az emlékiratszerű pontosság, gyermekes közvetlenség, őszinte igazságszeretet Xenophont, az oknyomozás szigorú következetessége, a történelmi szellem hatalma Thukydides, az erkölcsi lelkesedés Plutarkhost.

HEGEDŰS ISTVÁN dr.